

НАЦІОНАЛЬНЕ ЖИТТЯ НАРОДІВ УКРАЇНИ

Владислав Роговий (Лондон)

Організація допомоги українському студентству в Чехо-Словаччині після Першої світової війни

Уже в ході національно-визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр. чимало нашої молоді опинилося поза межами рідної землі. Частина її втекла з польського полону, частина приїхала з Великої України. Попри воєнне лихоліття, багато з цих молодих людей прагнуло продовжити чи розпочати студії у високих школах європейських країн. Професор Борис Мартос згадував: коли він наприкінці 1919 р. прибув за дорученням уряду УНР до Праги, то посол М. Славінський звернув його увагу на те, що до столиці Чехо-Словацької республіки (ЧСР) приїхало кілька десятків молодих людей, які записалися на навчання до празьких університетів. Вони не були матеріально забезпеченими, відтак дуже бідували. Зі свого боку наша дипломатична місія допомагала їм з власного бюджету, але кошти на ці цілі були надто мізерними. Аби допомогти цій спраглій до знань молоді, Борис Мартос тоді від імені уряду УНР асигнував 40 стипендій для українських студентів у ЧСР¹.

Ця підмога не лише підтримала українське студентство столиці Чехо-Словаччини матеріально, а й створила можливість згуртувати його в Українську академічну громаду. З 26 членів її Наддніпрянської секції, наприклад, ніхто не мав жодного зв'язку з рідними, а відтак і власних засобів до життя. Тож коли дипломатична місія УНР у Празі з серпня 1920 р. припинила допомогу, довелося їм на канікулах підробляти. Одні

¹ Українська господарська академія в Ч.С.Р., 1922–1935. – Т. I. – Нью-Йорк, 1959 (далі – Українська господарська академія в Ч.С.Р.). – С. 103.

працювали як звичайні робітники у селян, інші в містах на будовах, адже інтелектуальну працю для чужинця знайти було неможливо.

Але коли розпочався новий навчальний рік і знову необхідно було братися за книжку, то, як писали самі українські студенти, стала «на перешкоді цьому наша матеріальна незабезпеченість, бо празька місія не може за браком коштів підтримувати нас»².

Спочатку чехи виділили 200 стипендій, потім ще 100 для слухачів курсів з неповною середньою освітою. Для розміщення прибулих було організовано тимчасовий інтернат. Дружина Мартоса Марія Юрївна організувала майстерню для пошиття одягу для студентів; шили дружини професорів, а дружина подебрадського лікаря Вондровіца безплатно дала дві кімнати у своєму будинку для майстерні³.

Отже, постало питання про стале матеріальне забезпечення нашого студентства в столиці Чехо-Словаччини. У першому рефераті фінансової комісії Української академічної громади (УАГ) у Празі від 6 жовтня 1920 р., зокрема, вказувалося, що «при УАГ гуртується понад 200 українських студентів. Велике число тут зорганізованого студентства, надзвичайно прихильне до українців становище чеської влади і суспільности, а в кінці безпосереднє сусідство з рідним краєм вкладає нам обов'язок нам самим зайнятись організуванням акції, яка полагодила б цю справу. Беремось до неї не в ім'я власних, особистих інтересів, а в ім'я народньої справи першорядної ваги та рівночасно порозуміваємось зі всіма тут причасними чинниками української суспільности.

І так зачинаємо плянову за допомогою акцію, ставлячи собі як першу листу зібрання фондів, потрібних на заосмотрення бідних українських студентів в Чехо-Словаччині, а рівнож нав'язуємо в тій справі зносини з гуртками українських студентів в інших державах»⁴.

З 200 українських студентів, про яких згадує вищенаведений реферат УГА, «50 має удержання при таборі в Нім[ецькім] Яблонові, а 150 знаходиться без усяких засобів до життя... Крім цього, є ще 110 укр. студентів у Ліберці, які також не мають ніякого заосмотрення. Усього – 260. Числячи вартість утримання на місяць 400 кч [крони чеські. – В.Р.], потрібно близько 100 000, а на рік 1 800 000»⁵.

² Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОУ), ф. 4002, оп. 1, спр. 32, арк. 85.

³ Українська господарська академія в Ч.С.Р. – С. 110.

⁴ ЦДАВОУ, ф. 4002, оп. 1, спр. 32, арк. 83зв.

⁵ Там само.

Аби мати постійне джерело матеріальної підтримки нашого студентства, вже 5 жовтня 1920 р. Українська академічна громада в ЧСР зверталася з проханням до посла УНР у Вашингтоні Юліана Бачинського взяти участь в організації допомоги. Сподіваючись на підтримку цієї акції з боку Бачинського, фінансова комісія УАГ надіслала йому реферат про свої збіркові акції, доручення («повноважність») і листи для збирання пожертв. У супровідному листі наголошувалося: «Зі згляду на се, що вже тепер цілі сотки нашого студентства знаходяться без средств до життя, просимо ужити всіх заходів, не щадити ні труда ні часу, а використати всі можливости, щоби прийти наміченій акції з визначною та скорою допомогою»⁶.

До речі, 17 березня 1921 р. Ю. Бачинський відповів, що на допомогу українським студентам він вислав Товариству прихильників освіти у Відні 500 американських доларів і для університетської комісії Українського громадського комітету у Львові – таку ж суму. Ті гроші, наголошував Бачинський, «мають бути ужиті в переважній мірі на потреби українських студентів, проживаючих поза Галичиною, то є в Австрії і в Чехословаччині – без різниці чи се галицькі чи наддніпрянські студенти»⁷. Необхідно зазначити, що навчання для нашої молоді в Чехо-Словаччині вже тоді, восени 1920 р., уможливила перша допомога, яку подало представництво уряду ЗУНР у Празі в сумі 21 000 чеських крон. Допомога з Галичини і від української бригади з табору в Німецькім Яблонові дали можливість покрити найконечніші потреби в першій половині грудня 1920 р. У другій половині грудня надійшла допомога від Канадського Червоного Хреста на суму 2000 канадських доларів. Тоді ж прислав Лонгін Цегельський з Нью-Йорка 6800 чеських крон як особисту пожертву і збірку між земляками за океаном.

Але епізодичні грошові надходження не розв'язували повністю проблеми матеріального забезпечення українського студентства в Чехо-Словаччині. Тож такі постаті нашої еміграції, як Микита Шаповал, розгортали широку програму боротьби за ґрунтовну освітню підготовку української молоді для подальшої визвольної боротьби. Відновивши зв'язки з чеським урядом, з відповідальними членами якого був знайомий ще з Києва, він зумів переконати президента Томаша Масарика та його оточення, щоб демократична Чехо-Словаччина підтримала велику освітню акцію серед української еміграції на своєму терені⁸.

⁶ Там само, спр. 2а, арк. 13.

⁷ Там само, ф. 4019, оп. 1, спр. 2а, арк. 21.

⁸ Там само, ф. 5235, оп. 1, спр. 816, арк. 7.

Саме Микиті Шаповалу належить важлива роль у створенні «Чесько-Українського Комітету допомоги студіюючим українцям в м. Прага», перше організаційне засідання якого відбулося 11 листопада 1921 р. А зібравшись удруге, 22 листопада 1921 р., комітет уже обговорює порядок «росподілення грошових підмог (на листопад місяць) між студіюючими українцями, які будуть користати в допомоговій акції Комітету»⁹.

Маючи фінансову підтримку чехо-словацького уряду й української еміграції, згаданий комітет за грудень 1921 р. мав надходжень на загальну суму 410 621 чеських крон, видатків – 388 768. При плануванні допомоги на майбутнє зверталася увага і на те, що, крім основної кількості «допомоговців» (тобто тих, хто одержував матеріальну підтримку) – 844, треба буде забезпечувати і тих українських студентів, що мають приїхати з Єгипту і Румунії, а також білорусів. До речі, невдовзі прийнятих до Українського вільного університету 4 українців з Єгипту та 17 з табору Орадея Маре в Румунії буде зараховано до числа стипендіатів Чесько-Українського допомогового комітету¹⁰.

Завдяки постійній матеріальній підтримці чехо-словацького уряду й української діаспори на початку 20-х рр. ХХ ст. в цій країні розгорнули свою повноцінну діяльність Український вільний університет, Українська господарська академія, Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова. Скажімо, Українська господарська академія стала повноцінною національною політехнікою за межами рідної землі. За перших шість наборів до неї було прийнято 786 слухачів. У 1926/27 навч. р. в академії, яка розміщувалася в Подебрадах, навчалося 613 осіб¹¹.

Для емігрантів, які не встигли закінчити середньої освіти, організували матуральні курси – їх закінчило 127 осіб¹².

У листі полковника Олександра Шаповала до Миколи Стороженька від 21 листопада 1924 р. є такі рядки: «Наша еміграція опинилася поза межами рідного краю з самого початку в дуже тяжкому моральному (не говоритьсь вже про матеріальний) стані, як не визнана сильними світу сього за окрему націю. Але не загубила голови. І зуміла найти собі раду. І особливо з цього погляду відзначилася праця нашої еміграції на території Чехословаччини...

⁹ Там само, ф. 3920, оп. 1, спр. 2, арк. 1.

¹⁰ Там само, арк. 4.

¹¹ Українська господарська академія в Ч.С.Р. – С. 86.

¹² Там само. – С. 86.

Наші виявили тут велику силу організаційного хисту і енергії, як колективної, так і індивідуальної. І наслідки, можна сказати, дуже втішні. Більше півтори тисячі українського студентства студіює (частина вже кінчає в цьому році) на чеських високих школах. Окрім того, маємо у Празі дві самостійні наші школи: Педагогічний Інститут (висока школа) і Вільний Університет, де студіюють сотні наших людей, готуючи себе до педагогічної та правничої праці на своїй землі. Третя наша самостійна висока школа у Подебрадах (коло Праги) – Українська Господарська Академія, організована на зразок бувшої Петровсько-Розумовської Академії тільки на підставі останніх вимог науки. У цій академії працює коло 500 наших студентів. Окрім того, є багато людей, що не мали закінченої середньої освіти і вступили до різних так званих одборних чеських шкіл. Багато людей з простих козаків є на службі у чеських селян-хліборобів, де, працюючи зі своїми хазяїнами на полі чи в городі, на практиці переймають усі оті культури, котрих так бракує на нашій землі. І ті, й інші пильно придивляються до системи і порядків тутешнього життя, мимоволі і свідомо студіюють його і, можна сказати з певністю, це дасть добрі наслідки, не пройде марно...

Думки у всіх про Україну і на Україні. Всі себе готують до праці на своїх теренах. Ніхто не визнає сучасного положення на рідній землі довготривалим. Ніхто не вірить, щоб існуюча там економічна система, а з нею й політична, могла у такому вигляді, майже повної ізольованості, могла держатися довго, не входячи у загальноєвропейський обіг, як сталий і тривкий економічно-політичний чинник¹³.

Так, українська студіююча молодь думала про повернення на рідну землю. І здобуваючи європейські знання, вона завдячувала Чехо-Словаччині, яка дала можливість розвиватися українській вищій школі на чужині.

¹³ *Стороженко М. З мого життя.* – К., 2005. – С. 368.